

УДК 371.134.036: [78.071.5+784.4] (045)

Г.В.ЯКІВЧУК,
кандидат педагогічних наук;
Л.А.ВРОДА,
викладач
(м.Хмельницький)

Актуалізація музично-фольклорних знань у вихованні творчої особистості майбутнього вчителя музики

У статті розглянуто теоретично-практичні аспекти щодо актуалізації вивчення та використання українського музичного фольклору в різних видах навчальної та художньо-творчої діяльності в процесі виховання майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: музичний фольклор України, творча особистість, вчитель музики, навчальна, педагогічна, художньо-творча діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасна соціальна ситуація виховання студентської молоді характеризується насамперед підвищенням гуманістичних, моральних вимог з боку суспільства і необхідністю визначення позиції в житті, суспільстві, професії особистості майбутнього вчителя. Студенти педагогічних вузів сьогодні потребують „внутрішньої перебудови”, яка передбачає самопізнання, самовизначення, коригування ставлення до себе та навколишнього світу. Важливою ланкою виховання творчої особистості вчителя є її залучення до культури свого народу. Саме пізнання українського фольклору виступає однією з характеристик засвоєння особистістю цінностей культури.

Серед загальнонаціональних культурних цінностей, таких як мова, живопис, прикладне мистецтво, архітектура та інші – особливе місце належить українському музичному фольклору. Його виняткову цінність підкреслювали багато прогресивних діячів, педагогів, музикантів, етнографів, вважаючи фольклор духовним конденсатом нації та звуковою пам'яткою минулих століть.

Цінності музичного фольклору співпадають з виховними завданнями сучасного суспільства, із процесами підготовки творчої особистості майбутнього вчителя. Утвердження ідеї самоцінності особистості як гуманістичної мети прогресивного розвитку нашої держави підсилюють важливість комплексної розробки проблеми творчої особистості вчителя. Державна національна програма „Освіта” (Україна XXI століття) передбачає: „...створення умов для професійної свободи, творчого пошуку, ініціативи педагогів, прискорення суспільної апробації, відбору і селекції педагогічних новацій” [1, с.44].

Аналіз досліджень і публікацій... Необхідність використання українського фольклору з виховною метою у дошкільній, початковій ланці школи, у навчанні та вихованні молоді справедливо обґрунтовували багато науковців, педагогів, музикантів. Зокрема, використання народної творчості у трудовому вихованні досліджували Ю.Коломієць, Т.Мацейків; моральному – Н.Заячківська, С.Нікітчина, К.Плівачук, С.Стефанюк; патріотичному – В.Каюков; естетичному вихованні – Р.Дзвінка, Г.Карась, О.Маленицька, В.Пабат; в процесі формування національної свідомості – Г.Кловак, Р.Осипець; у розвитку творчої активності особистості – З.Пазнікова, Н.Соломко. Використання народної музичної творчості у навчально-виховному процесі вузу досліджували С.Домбровський, В.Костів, С.Крамська, Г.Іванюк, О.Отіч, О.Неживий, О.Ростовський, Р.Скульський, Г.Сутрина, Б.Тимків, Н.Чернуха та ін., які пропонують різні підходи щодо удосконалення підготовки майбутніх фахівців.

Формулювання цілей статті... Метою цієї статті є обґрунтування актуальності та важливості збереження та використання українського музичного фольклору в вихованні майбутнього вчителя музики.

Виклад основного матеріалу... Український фольклор є частиною музичного мистецтва, а його мистецький, виховний, творчий потенціал дає широкі можливості використання інтеграційних зв'язків у змісті різних дисциплін. Це зумовлюється зокрема й природою фольклору, який є синтетичним видом мистецької діяльності, оскільки фольклорні дійства (обряди, звичаї) поєднують в собі музику (пісні, танці, інструментальну народну музику), пластичні рухи (хороводи, пісні-танці, пісні з елементами рухів), художнє оформлення (костюми, декорації), слово (тексти пісень), драматургію (сюжетні танці, фольклорні вистави).

В умовах сучасності український фольклор зазнає суттєвих змін. Змінюються не лише способи відтворення й поширення твору, але й з'являються нові особливості в самій основі творчого акту. Питома вага виконання фольклору в побуті зменшується і нерідко природне вираження почуттів залишається на другому плані, не розкривається глибина змісту, психологія образів тощо.

У сучасному урбанізованому середовищі взаємодія особистості з традиційною народною культурою здійснюється в межах педагогічної системи (дитячий садок, школа, позашкільні заклади, заклади культури, аматорські фольклорні колективи тощо).

На відміну від автентичних осередків, де фольклорні традиції формувалися і передавалися від покоління до покоління шляхом спонтанної усної трансмісії, сьогоденні процеси успадкування народної культури здійснюється на рівні свідомого і цілеспрямованого засвоєння фольклорних зразків через вивчення народної традиції, оволодіння її законами, принципами формотворення, а також навичками і технікою виконання.

Аналіз етно-педагогічної, музикознавчої, фольклористичної літератури дозволив нам виділити ряд цінностей українського музичного фольклору, який характеризуються значним виховним потенціалом. Це – загальнокультурні, світоглядні, історичні, естетичні, моральні, педагогічні цінності. Саме на ці цінності необхідно спиратися у вихованні творчої особистості засобами музичного фольклору.

Творча особистість, зокрема майбутній вчитель музики, розвивається у єдності всіх якостей і здібностей. Однак творчою особистість стає тоді, коли вона самостійно виявляє потяг до діяльності, зокрема засобами українського музичного фольклору. У процесі професійного становлення вирішуються проблеми розвитку особистісних якостей вчителя, вихователя, викладача, які коригують педагогічну позицію, поведінку, спрямовують на індивідуальні досягнення у творчості. Разом з тим здійснюються процеси самопізнання, які забезпечують концептуальну спрямованість майбутнього вчителя музики на постійний професійний саморозвиток, сприяють пошуку особистісноорієнтованих технологій, формують здатність осмислювати зовнішній реальний світ і внутрішній світ особистості, минуле, сучасне і майбутнє в їхньому співтворчому переплетенні.

Музичний фольклор надає широкі можливості для такої творчої самореалізації студента у різних видах педагогічної та музично-творчої діяльності, тобто можливість проявити себе у одному або комплексі видів діяльності, розкрити будь-які із своїх здібностей: загальних чи спеціальних.

У процесі навчально-виховної роботи зі студентами Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії на факультеті мистецтв нами було впроваджено ряд організаційно-педагогічних умов, спрямованих на виховання творчої особистості вчителя музики саме на цінностях українського музичного фольклору, зокрема подільського регіону.

Ці умови реалізуються у процесі навчання; педагогічній діяльності (різні види практик); пошуково-дослідницькій діяльності (збирання та збереження народної творчості); художньо-творчій діяльності (участь в різних художніх колективах, створення та керування дитячими колективами тощо). Якщо навчальна та педагогічна діяльність є обов'язковими компонентами професійної підготовки вчителів, то пошуково-дослідницька та художньо-творча діяльність зумовлена ще й інтересами, уподобаннями кожного студента зокрема.

Однією із умов є актуалізація музично-фольклорних знань, отриманих студентами при вивченні курсу „Музичний фольклор України” (МФУ) у різних видах навчальної, позанавчальної, педагогічної та художньо-творчої діяльності. Розкриваючи специфіку музично-педагогічної діяльності музиканти теоретики зосереджують увагу на емоційному аспекті впливу музики, змістом якої є почуття та переживання людини.

У творчій виконавській діяльності емоції відіграють особливо важливу роль не тільки у спонуканні активності особистості, а й пов'язують їх психологічні процеси у єдине русло, в якому відбуваються акти сприймання, уявлень, уяви, мислення. Відомий психолог Б.Теплов, узагальнивши результати багатьох психологічних експериментів дослідження музичного сприймання, прийшов до висновку, що позаемоційним шляхом неможливо досягнути зміст музики. У мистецтві людина шляхом емоційних переживань пізнає світ, оскільки мистецтво є емоційним пізнанням, „...художнє виховання завжди включає в себе виховання здібності сприйняття”, при чому, „художньо-повноцінне сприйняття мистецтва – це „вміння”, якому треба вчитися ” [2, с.98].

Отже, ефективність опанування музичним фольклором буде залежати не лише від його вивчення, а й значною мірою, від емоційного переживання творів фольклору, обрядів, звичаїв тощо, тобто тут дуже важливе значення має чуттєвий аспект. Саме з цією метою розроблено практично-лабораторні заняття до базового курсу „МФУ”.

Розробка і проведення практично-лабораторних занять передбачає виконання певних *положень*:

– теми вивчаються відповідно до календарного року. Так, тема „Весняний цикл” вивчається у квітні, „Літній цикл” – у травні-червні, „Зимовий цикл” – у грудні-січні і т. д;

– практично-лабораторні роботи (тематичні вечори, веснянки-хороводи, обряди Івана Купала, щедрування тощо) максимально адаптовані до природного середовища їх побутування. Наприклад, весняний обряд „Колодка” та весняні хороводи проводяться на подвір'ї навчального закладу або в парку (будь-де, але обов'язково на природі, серед квітучих дерев, трав тощо); традиційні різдвяні свята – відповідно до певних українських звичаїв (обряд щедрування, колядування, Калити, виконання

новорічних вистав – вертеп, Маланки, Василя тощо) з обов'язковим проведенням цих звичаїв – віншувати своїх рідних, знайомих тощо;

– всі обрядодійства спрямовані на розкриття творчих якостей особистості студента, його фантазії, уяви, комунікативності, артистичності, вокальних даних тощо.

Народні традиції розкріпають людину, створюють ситуації, за яких знімаються хибні суспільні гальма, котрі нав'язували особистості роль „маленької людини”; засобами народних традицій формується нестандартне мислення, неповторність, створюються умови для саморозкриття та самореалізації особистості. Участь в обрядових дійствах запобігає нівелюванню особистості, стимулюють її неповторність, оригінальність, самостійність, комунікативність, емпатію, креативність, рефлексію.

У процесі художньо-творчої діяльності майбутніх вчителів, а саме – вивченні, сприйнятті, відтворенні фольклору, формується їхній світогляд, їхня спрямованість, ставлення до цінностей народного мистецтва, до суспільства, людей, дійсності, самих себе, часто у такій діяльності особистість може пережити катарсис, після якого відбувається переоцінка цінностей і буття взагалі.

Мета практично-лабораторних занять: на основі засвоєних системних знань включати студентів у різні види самостійної художньо-творчої діяльності – практичної, художньої, інтелектуальної, предметної. Після вивчення кожної теми курсу обов'язкове проведення певного обряду, звичаю або виконання пісенного чи танцювального фольклорного твору. Це може проводитись у будь-якій формі – проведення засідань клубу „Фольклор – спосіб життя”, роботи творчої лабораторії „Розмай”, проведення конкурсів, диспутів, фольклорних свят, нестандартних інтегрованих, бінарних, інтерактивних уроків, самостійної дослідно-пошукової роботи тощо. У таку діяльність включаються всі студенти групи. Мета такої діяльності в тому, щоб після отримання основних теоретичних знань дати можливість і спонукати студентів до емоційного „переживання” фольклорного твору, обряду, звичаю тощо.

Наведемо декілька прикладів практично-лабораторних робіт з курсу „МФУ”.

Тема „Сезонно-трудоий фольклор”. Форма роботи – інтерактивний урок. Фрагмент обряду „Обжинки”, який проводиться в аудиторії. Вивчивши тему, студенти самостійно відшукують, опрацьовують додатковий матеріал, систематизують та аналізують (подільські) народознавчі музичні матеріали і на цій основі складають сценарій жнивварських свят. Кожний студент має змогу вибрати певний вид діяльності: пошук інформації, написання сценарію „Обжинків”, вивчення музичного матеріалу, акторські або режисерські функції тощо.

„Зкінчилися жнива.....Дівчата та жінки, співаючи, збирають колоски. Звучить пісня „Живо, женчики, живо”. З колосся жінки та дівчата плетуть вінок та „квітку”, яка складається з 5-6 окремих невеличких снопиків або пучків, зв'язують її так, щоб вона нагадувала велику квітку. Закінчилась пісня, за цей час учасники дійства сплели вінок та „квітку”.

Наталка: „Напевне вінок одягне цього разу Ганнуся! Вона так справно працювала, найбільше всіх снопів нажала!”

(Звучить пісня „Пішли дівоньки в долину”).

Дівчата одягають Ганні вінок на голову, дають „квітку” в руки і пускають її вперед. Співаючи, йдуть до села. Заходять на подвір'я до господаря. Два хлопці віддають сніп – квітку господарю, вклоняються. Хазяїн господи передає квітку господині, яка насе її і ставить сніп на покуті.

(Всі ці дії відбуваються дуже поважно, з певними ритуалами).

Звучить величальна пісня „Живо, женчики, живо”.

Господар та господиня запрошують усіх до господи (на подвір'я):

– „Заходьте, дорогі женчики!”

Дівчина: „Дай вам, Боже, щоби-сьте щасливо дочекали на той рік сіяти, орати, а ми здорові – збирати !”

Господар: „Дай вам, Боже, дочекати в добрім здоров'ю! А ти молода, Бог дай, здорова росла і шлюбного вінця доросла!”

Дівчина здимає з голови вінок, віддає господареві і каже: „Нате ж вінець, а нам дайте на танець”. Господар дає кілька монет, приймаючи вінок, вішає його у хаті. Звучить танець, дівчата співають та танцюють”.

Тема – дитячий фольклор. Після вивчення даної теми студенти самостійно відшукують, записують та опрацьовують дитячі колісанки. Цей вид практично-лабораторної роботи проходить у формі конкурсу на краще виконання коліскової з обов'язковим музично-поетичним аналізом. Приклад роботи студентки II курсу Оксани Т.: Виконується історична коліскова „Лю-лю, лю-лю, онучатко”. Цінність цієї коліскової у тому, що вона є дослідницькою роботою студентки. Фольклорний матеріал зібраний на Шепетівщині Хмельницької області під час літньої фольклорної практики. Вивчивши та проаналізувавши коліскові пісні у відомих виданнях та збірниках, ми не знайшли аналога цієї коліскової.

Лю-лю, лю-лю, онучатко (2р.), Ти ж маленьке татарчатко. А татарка як почувла Як та оса полинула. Полинула в чисте поле	Та й вирвала травиченьку (2р.) Та й вдарила по личеньку. „Доню моя, Ганнусенько, Як я тебе колисала По личеньку не втинала”	Як ти знаєш, що я Ганна (2р.) Коли ж мене було взято?” „Чорна хмара наступала Орда село розкидала. Тоді тебе було взято”. Лю-лю, лю-лю, онучатко...”
--	--	--

Отже, учасники конкурсу зробили висновок, що колисанка – це перший поетичний твір, з яким зустрічається дитина вже в перші дні свого життя, вона чує її з вуст найближчої людини – матері. В цих творах відображаються найглибші почуття людини, вони захоплюють своєю ніжністю, простотою, лагідністю і великою любов'ю до дитини. Студенти, аналізуючи колисанки, визначили їх педагогічну цінність: колисанки допомагають ознайомити дитину з навколишнім світом, зі змісту цих творів діти отримують перші уроки духовності, моральності, чесності, чемності, шанобливого ставлення до старших, до праці, до маленької батьківщини. У них закладена глибока материнська любов, оспівується світ добра, краси і справедливості, який кожна матір прагне виплекати у своїй дитини. Але основна функція коліскових пісень – впливати на стан і настрої дитини в момент засинання. Також важлива емоційна функція – встановлення контакту між матір'ю та немовлям без сторонніх слухачів. Позитивно те, що багато студентів підкреслили різноманітні специфічні риси та особливості колісанок. У змісті пісень цього жанру переважають практично-побутові функції: як нагодувати, вдягнути, взути немовля. Зібрані коліскові з різних куточків Поділля дали змогу студентам визначити основні тематичні групи колісанок: а) про турботу матері за дитину; б) коліскові – повчання; в) коліскові – побажання; г) жартівливі колісанки.

Як приклад організації самостійної дослідно-пошукової діяльності студентів під час фольклорної практики можемо навести знахідку студента факультету мистецтв, яка, на наш погляд, є невідомою і досить цікавою. Традиційна українська народна пісня „Летіла зозуля” класифікується як лірична. В пісні оспівується туга молодої дівчини за домівкою, ріднею: „Летіла зозуля, та й стала кувати. Ой то ж не зозуля, то рідная мати...”. Андрій С. проходив фольклорну практику в селі Пилява, Старосинявського району Хмельницької області (саме у цій місцевості колись відбувалися битви проти турків), де і записав варіант пісні від жителів свого рідного села. Важливість цієї пошукової роботи в тому, що студент не лише записав фольклорний твір, але і співставив її зміст з іншими варіантами пісні й дійшов висновку, що фольклорний твір має новий і цікавий початок (декілька куплетів), який дає підставу класифікувати пісню як історичну: „Налетіли турки, турки-яничари, забрали дівчину від рідної мами”. Отже, стає зрозумілим, чому дівчина просить матір передати їй горобчиком кусинчик хліба з батьківщини – вона у неволі. Знахідка носить дослідницько-науковий характер – такого тексту пісні ми не знайшли в друкованих пісенниках та фольклорних працях.

Навчально-нормативні (заняття, лекції, контрольні роботи та ін.) та традиційні культурно-масові форми (тематичні концерти, лекторії та ін.) не завжди в змозі забезпечити реалізацію творчого потенціалу особистості студента, тому включення різноманітних інноваційних форм у навчально-виховний процес є важливими і актуальними. Ефективною та дієвою формою актуалізації та використання українського музичного фольклору стала діяльність експериментальної студентської лабораторії – театр музики та пісні „Розмай” Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Учасники творчої лабораторії – це студенти факультету мистецтв, які не лише роблять перші спроби в музично-творчій діяльності (аранжування, переклад, обробка), але і мають змогу все відтворити, почути та проаналізувати. Активна діяльність стимулює до подальшого вивчення творів музичного фольклору, дає можливість реалізувати творчий потенціал майбутнього вчителя музики. У такій практичній діяльності студентів поєднуються особистісні і професійні інтереси, що мають величезне значення для становлення майбутнього вчителя музики. У такій діяльності є можливість спостерігати як студент поєднує в собі риси організатора і просвітителя, диригента і аранжувальника, виконавця і акомпаніатора тощо.

Закріплення основ курсу „МФУ” продовжується у процесі фольклорної практики (IV семестр), на педагогічних практиках (III-XI семестри), під час написання творчих робіт, підготовки та захисту курсових, дипломних проектів (IX-XII семестри) тощо. Особливість таких заходів полягає в тому, що вони виходять за межі вузько предметних практичних занять, мають статус кафедральних, загальноакадемічних та загально місцевих заходів і стають культурними подіями у житті не тільки академії, але й міста, області, краю. Підготовка і проведення таких заходів об'єднує зусилля викладачів різних кафедр, студентів різних факультетів, груп і курсів.

Розроблені заходи дозволили об'єднувати у спільні проекти студентів із різним рівнем фахової підготовки, рівнями розвитку творчих здібностей, мистецькими уподобаннями, пріоритетами у художньо-творчій діяльності. Такі проекти як музичний лекторій „Історичні пісні та думи в житті українського народу”, „Граї, бандуро, задзвени, нам Коляду запроси!”, засідання клубу „Фольклор –

спосіб життя” – „Осінні фестини”, „Подільські веснянки” та ін. дають можливість кожному майбутньому вчителю музики реалізувати свої фахові та особистісні здібності, навички, розкрити творчі якості.

Висновки... Таким чином, актуальність вивчення та використання музичного фольклору України у навчально-виховному процесі забезпечить включення майбутніх вчителів музики до педагогічної, науково-дослідницької, пошукової, художньо-творчої діяльності, в результаті у них формуватиметься система ціннісних орієнтацій в царині народного мистецтва, надаватиметься широке коло нових знань, вмій, навичок та можливість їх реалізації в практичній та музично-педагогічній роботі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ ст.). – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
2. Теплов Б. М. Избранные труды : в. 2 т. / Б. М. Теплов. – М., 1985. – 543 с.

Аннотація

Г.В.Яківчук, Л.А.Врода

Актуализация музыкально-фольклорных знаний в воспитании творческой личности будущего учителя музыки

В статье раскрыто содержательное наполнение дисциплины „Музыкальный фольклор Украины” и актуальные вопросы эффективности и целесообразности курса в процессе воспитания и профессиональной подготовки будущего учителя музыки. Автор раскрывает специфику дисциплины и обязательное проведение практико-лабораторных работ, цель которых – воспитание и развитие творческих качеств будущего учителя музыки (оригинальность мышления, коммуникабельность, рефлексия, самоорганизация, эмпатия, настойчивость и т.д.) и способности к творческой самоорганизации, самоусовершенствованию.

Ключевые слова: музыкальный фольклор Украины, творческая личность, учитель музыки, учебная, педагогическая, художественно-творческая деятельность.

Summary

H.V.Yakivchuk, L.A.Vroda

Actualization of Music-Folklore Knowledge in Education Creative Personality of the Future Music Teacher

The article reveals the substantive content of the discipline "Folk music of Ukraine" and the current issues of efficiency and feasibility of the course in the process of education and professional training of the future music teacher. The author reveals the specific character of the discipline and mandatory practice and laboratory work, aimed at education and development of the creative qualities of the future music teacher (originality of thinking, sociability, reflection, self-organization, empathy, persistence, etc.) and the capacity for creative self-organization, self-improvement.

Key words: folk music of Ukraine, creative personality, music teacher, teaching, educational, artistic and creative activity.

Дата надходження статті: „5” березня 2012 р.

УДК 371.124:785.071.2(045)

М.В.ЯРОВА,

кандидат педагогічних наук
(м.Хмельницький)

Підготовка майбутнього вчителя музики до інструментально-виконавської діяльності

У статті окреслено теоретичні підходи до розгляду питання інструментально-виконавської підготовки та визначення ролі даного процесу в професійному розвитку майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: музично-педагогічна підготовка, інструментально-виконавська підготовка, майбутній учитель музики.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Реформування системи педагогічної освіти у відповідності з Державною національною програмою „Освіта” (Україна ХХІ століття) (1994 р.), Національною доктриною розвитку освіти України (2001 р.) та Законом України „Про вищу освіту” (2002 р.) є основою для розвитку інтелектуального та духовного потенціалу суспільства. Це ставить складні завдання перед вищою школою, потребує високоякісної підготовки фахівців, зокрема учителів музики, виховання нової генерації педагогів-музикантів ХХІ століття, здатних не тільки до творчої професійної самореалізації, а й спроможних залучити підрастаюче покоління до глибокого пізнання й спілкування з музичним мистецтвом. Реалізація цих завдань багато в чому залежить від формування готовності майбутніх учителів музики до професійно-педагогічної, зокрема інструментально-виконавської діяльності, яка є важливою складовою педагогічної діяльності вчителя музики.

Якщо головною метою діяльності піаніста-виконавця є саме виконання творів і найповніше розкриття перед слухачами їх художнього змісту, то для вчителя музики такою метою є формування музичної культури учнів у процесі різноманітної музичної діяльності, зокрема інструментально-